

sen van divergentie en convergentie. Dé manier om niet-economisch geschoolde studenten over hun kwantitatieve koudwatervrees heen te helpen is door ze te laten zien hoe veel een eenvoudige grafiek of tabel kan toevoegen aan de geschiedenis van armoede en rijkdom.

Ten derde vormt het boek een uitstekend vertrekpunt voor studenten om een onderwerp te kiezen voor een paper. De grote vragen over de industriële revolutie, de Aziatische opmars, de Latijns Amerikaanse ongelijkheid en de Afrikaanse armoede worden allemaal in de verf gezet. Over al deze kwesties is natuurlijk veel meer te zeggen dan Allen kan in 150 mini-pagina's, maar het boek bevat een overzichtelijke bibliografie waarin per regio tal van sleutelpublicaties zijn opgenomen.

Mijn belangrijkste kanttekening is dat Allen's scherpe karakterisering van het onderscheid tussen economen en economisch historici niet altijd even goed terug te vinden is in zijn betoog. Allen is een verklaard tegenstander van institutionele, laat staan culturele, verklaringsschema's en blijkt, bij nauwkeurige lezing, toch vaak zelf de econoom die aan de hand van een uniforme wetmatigheid de lange termijn economische ontwikkeling van een hele regio tracht te duiden. Het meest opvallend is dat in het hoofdstuk over Afrika.

'*Sub-Saharan Africa was the poorest region of the world in 1500, and it remains so.*' Welk empirisch bewijs is er voor deze claim? Volgens Allen vertaalde de lage productiviteit van traditionele landbouwactiviteiten (*shifting cultivation*) in Afrika zich in persistente armoede. De rudimentaire productie en handelspraktijken van Afrikaanse samenlevingen vormden geen basis voor industrialisatie en het rampzalige koloniale beleid heeft Afrika verder achterop gebracht. Deze redenatie gaat voorbij aan de vraag hoe het kan dat een premoderne regio met grote overschotten aan vruchtbaar land tot de armste ter wereld behoorde? Vanuit een raamwerk van relatieve factorprijzen ligt het voor de hand dat Afrikaanse boeren weliswaar een lage landproductiviteit kenden, maar een relatief hoge arbeidsproductiviteit en een relatief gevarieerd voedingspatroon. Of de levensstandaard van de gemiddelde Afrikaan dus tot de laagste ter wereld behoorde in de afgelopen vijf eeuwen is lang niet zeker, en Allen had er beter aan gedaan deze onderzoeksvraag als een van de grote uitdagingen van het vakgebied voor de komende jaren neer te zetten, dan haar te voorzien van een Hegeliaans antwoord dat er, kort samengevat, op neer komt dat Afrika het continent is zonder geschiedenis.

Ewout Frankema
Universiteit Utrecht

Pim Huijnen, *De belofte van vitamines: voedingsonderzoek tussen universiteit, industrie en overheid 1918-1945* (Hilversum: Verloren, 2011) 176 p.
ISBN 978-90-8704-241-7.

Hutspot, aardappelen en witbrood

In Nederland is, in tegenstelling tot Amerika en Engeland, nog weinig historisch onderzoek verricht naar de geschiedenis van vitamineonderzoek. En dat terwijl juist Nederlanders door onderzoek naar de oorzaak van Beriberi in Nederlands-Indië hebben bijgedragen aan de ontdekking van vitamines aan het eind van de negentiende

en begin van de twintigste eeuw. In zijn studie probeert Huijnen deze lacune op te vullen. De ontdekking van vitamines was in eerste instantie een wetenschappelijke, maar werd al snel opgepikt door de industrie. Huijnen stelt de vermeende tegenstelling tussen zuiver en toegepast onderzoek centraal en het risico op belangenverstrengeling. Het complexe samenspel tussen universiteit, industrie en overheid werkt hij in drie delen uit.

In het eerste deel is de hoofdpersoon de Leidse hoogleraar farmacologie Evert Cornelis van Leersum die trachtte met het oprichten van een Nederlands Instituut voor Volksgezondheid (NIVV) vanaf 1917 bedrijven behulpzaam te zijn bij het produceren van vitamines. Het door de Eerste Wereldoorlog veroorzaakte tekort aan bepaalde geïmporteerde voedingsmiddelen maakte dat Van Leersum het tij mee had om een dergelijk instituut op te richten. De Nederlandse overheid stelde zich terughoudend op en wilde ondersteuning van het NIVV overlaten aan particulieren. Dit verliep allemaal echter moeizamer dan gedacht en in 1933 ging het NIVV ten onder.

Intussen had de industrie het onderzoek naar vitamines steeds meer overgenomen van de universiteiten. Dit is het onderwerp van het tweede deel van deze studie. Organon en Philips-Van Houten produceerden beiden vitaminesupplementen en waren in een concurrentiestrijd verwickeld. Bij beide bedrijven waren wetenschappers nauw betrokken; de arts en bacterioloog Lodewijk Karel Wolff bij Organon en de hoogleraar pediatrie Evert Gorter bij Philips-Van Houten. Onder anderen door hun inzet speelde wetenschappelijke controle een belangrijke rol in de reclamecampagnes. Hier laat Huijnen zien hoe deze wetenschappers te kampen hadden met belangenverstrengeling.

In het derde en laatste deel van de studie staat de overheid centraal die in de aanloop van de Tweede Wereldoorlog het belang inzag van een gedegen voedselvoorziening en –voorlichting. Ondanks de sterke bemoeienis van de overheid en het feit dat nieuw opgerichte organisaties letterlijk in één en hetzelfde gebouw zaten, werd de samenwerking tussen de verschillende partijen ook in deze periode gehinderd door tegengestelde belangen. Zo suggereert Huijnen dat de hoogleraar gezondheidsleer Henri Willem Julius door zijn nauwe banden met Organon de distributie van vitamine C heeft vertraagd.

Huijnen eindigt zijn bondige studie met de conclusie dat Nederlandse wetenschappers in het vitamineonderzoek zich vooral pragmatisch opstelden in het complexe samenspel tussen universiteit, industrie en overheid. Ze wilden een ‘werkbare situatie’ creëren waarin zowel hun eigenbelang (meer financiële armslag) als het algemeen belang (volksgezondheid) tot hun recht kwamen. Hoewel Huijnen stelt deze wetenschappers in hun eigen tijd te willen begrijpen, schemert er soms toch wat teleurstelling over hun handelen door zijn analyse heen. Maar wat in zijn verfrissende, pragmatische stelling expliciet ontbreekt, is de wetenschappelijke nieuwsgierigheid. Voor veel van de door Huijnen behandelde wetenschappers zou gesteld kunnen worden dat zij samenwerking met de industrie zochten zodat ze in vrijheid (met meer financiële ruimte) hun eigen interesses konden navolgen.

De bondigheid van deze studie bevordert de leesbaarheid, maar laat de lezer wel regelmatig met vragen achter. Zo wordt de ontdekking van vitamines tamelijk kort behandeld en blijft het voor de niet ingevoerde lezer onduidelijk wat de verschillende vitamines nu eigenlijk precies behelzen. Het vitamineconcept wordt als een onproblematistische waarheid gepresenteerd die er op wachtte ontdekt te worden, terwijl er juist een omslag in het denken over ziektes in termen van deficiëntie in plaats van

in de aanwezigheid van bacteriën of virussen voor nodig was. Deze omslag had meer aandacht verdiend.

Huijnen heeft in zijn studie ervoor gekozen zich met name te richten op drie actoren: universiteit, industrie en overheid. Hoewel her en der wordt gerefereerd aan de houding van het grote publiek ten aanzien van vitamines, ontbreekt deze actor grotendeels. Uit zijn studie doemt een beeld op van de Nederlander in het interbellum met een voorliefde voor hutspot, aardappelen en witbrood. Huijnen stelt dat in tegenstelling tot de Verenigde Staten de ontdekking van vitamines in Nederland niet tot een ware hype en een preoccupatie met gezond eten heeft geleid. Maar hij constateert tegelijkertijd wel dat gezondheid en voeding ook hier na de Eerste Wereldoorlog erg in de mode waren. Deze observaties hadden meer aandacht verdiend. Met een zo basale levensbehoefte als voeding komt het grote publiek in deze studie er wat bekaaid vanaf, terwijl juist in een analyse waarin de industrie een zo grote rol speelt het publiek (de gebruikers en kopers) eigenlijk niet kan ontbreken.

Huijnen heeft met deze vlot geschreven en bondige studie niet alleen een interessante bijdrage geleverd aan de geschiedenis van voedingsonderzoek in Nederland, maar biedt ook een nieuw pragmatisch perspectief op de belangenverstrengeling van wetenschappers. Een thema dat ook nu nog niets van zijn relevantie heeft verloren.

Ingrid Kloosterman
Universiteit Utrecht

Hans Boot, *Opstandig volk. Neergang en terugkeer van losse havenarbeid*
(Amsterdam: Solidariteit, 2011) 558 p. ISBN 978 90 72854 04 9.

De schrijver (1937) van dit proefschrift heeft de verwickelingen rond de Amsterdamse havenarbeid vanaf 1982 zelf meegemaakt als redacteur van het blad *Solidariteit*. De meest recente periode krijgt dan ook relatief veel aandacht. Boot wijst in het begin van het boek op een bijzondere ontwikkeling in de Nederlandse havens Rotterdam en Amsterdam. Anders dan in veel andere zeehavens voltrok de ‘decasualisatie’ van de havenarbeid zich vanaf vlak na de Tweede Wereldoorlog en niet pas onder invloed van de opkomst van de container zo’n twee decennia later. Dit geeft meteen aan dat niet zozeer economische factoren zoals de mate van fluctuatie in de vraag (de containerisatie bespaarde niet alleen veel arbeid, maar gaf ook per saldo het havenwerk een meer regelmatig karakter), maar eerder “overwegingen de arbeidsverhoudingen te pacificeren en de verzorgingsstaat op te bouwen” (p. 14) ten grondslag lagen aan het minder ‘los’ maken van de arbeid. Paradoxaal genoeg kreeg de havenarbeid met het voortschrijdende containerisatieproces in Amsterdam uiteindelijk weer een meer los karakter.

Het begin van ‘neergang’ van de tot dan toe dominerende losse havenarbeid dateert van 1917, toen onder druk van de oorlogsomstandigheden in Amsterdam een arbeidsreserve werd ingesteld die in de praktijk als steunregeling fungeerde, gevolgd door een ‘echte’ Havenarbeidsreserve (HAR) in 1919. De theoretische gedachte achter een pool is dat de betrokken arbeiders op efficiënte wijze beurtelings ingezet kunnen worden bij verschillende bedrijven al naar gelang de werkdrukke. Maar in Amsterdam was het devies vooral ook disciplineren van (een deel van de) losse havenarbeiders door hen een bepaalde zekerheid in inkomsten te bieden. De gelukkigen onder de losse arbeiders konden echt slechts kort van een garantieloon genieten, dat werd afgeschafft